

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM

Zeynel Abidin KILINÇ*

Abdullah ÇELİK**

Özet

Bu makalede erken dönem modern siyaset felsefesinde bir yerleşim birimi olarak modern kentin özgürlük, refah ve medeniliği temsil ettiği ortaya konularak Türkiye’de son dönemde yaygınlaşan kentsel dönüşüm faaliyetlerinin bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Makale Türkiye’deki kentsel dönüşüm faaliyetlerinin kentleşme olgusunu sadece maddi yönleri ile ele aldığı ve kültürel yönlerini ihmal ettiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern kent, kentsel dönüşüm, kültürel dönüşüm, modern toplum, geleneksel toplum

Abstract

This article evaluates urban renewal projects in Turkey by using vision of modern city as representing freedom, welfare, refinement, and civility in early modern political philosophy. It is argued that urban renewal projects in Turkey ignores cultural aspects of urban life and reduces it to its physical aspects.

Keywords: Modern city, urban renewal, cultural renewal, modern society, traditional society.

A. Giriş

Bir yerleşim birimi olarak kent insan toplumlarının yerleşik hayata geçmesiyle ortaya çıkmaya başlamıştır. İnsan toplumlarının tarihinde ilk şehirler Mezopotamya bölgesinde ortaya çıkmış ve nüfus artışına paralel olarak hem şehirlerin nüfusları hem de sayıları artmıştır. Antik Yunan şehirleri 100.000 civarında idi (Kıray, 1998: 9). Günümüzde ise mega kent olarak

---

* Yrd. Doç Dr., PÜ., İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

** Yrd. Doç Dr., HRÜ İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

adlandırılan şehirlerin nüfusu 35 milyona ulaşmıştır. Birleşmiş Milletlerin verilerine göre, dünya nüfusunun 1900 yılında kentlerde yaşayan kısmı toplam nüfusun % 13'üne denk gelen 220 milyondur. Aynı oran 1950'de % 29'a (732 milyon), 2005'te % 49'a (3,2 milyar) ulaşmıştır. Yine Birleşmiş Milletlerin tahminlerine göre, 2030 yılında kent nüfusu toplam dünya nüfusunun % 60'ına (4,9 milyar) ulaşacaktır (<http://www.un.org/esa/population/publications/WUP2005/2005wup.htm>, erişim, 12.05.2005). Kent tarihi açısından bu nitel gelişime çok daha önemli olan nitel bir değişim eşlik eder. Bu nitel değişim kentlerin, ait oldukları dönemlerin bir tür organik parçası gibi kendilerine özgü karakterlere sahip olmaları ve aralarındaki farkın sadece nüfusa indirgenmemesidir (Kıray, 1998: 9).

Avrupa'da ticaret devrimi ile başlayan ve sanayi devrimi ile hızlanan modernleşme süreci, modern döneme özgü kentler ortaya çıkarmıştır. Modernleşme ile birlikte erken modern siyasi düşünürler de modern kentler üzerine görüşler ileri sürmüşlerdir. Modernleşmenin erken dönemlerinde bu görüşler ve beklentiler daha çok iyimser niteliğe sahiptir. Fiziki mekânlar olarak kentlerin kırsal alanlara göre daha iyi altyapı, eğitim, hizmet ve mal çeşitliliği aracılığıyla daha nitelikli ve kaliteli yaşam alanı sunacağı beklentisi, modern kentten beklenen maddi boyutu teşkil eder. Diğer boyutu ise, modern kentin medeni hayat tarzının inşa edileceği mekân olarak algılanmasıdır. Modern siyasi düşünce kırsal ve kentsel yerleşim birimlerini sadece büyüklükleri ve sundukları maddi imkânlar ve refah seviyesi açısından birbirinden farklı yerleşim birimleri olarak değil, nitelik itibarıyla bütünüyle farklı mekânlar olarak değerlendirmiştir. Modernleşmeyi medenileşme olarak gören aydınlanma düşüncesi, kentleri medenileşmenin okulları olarak görmüştür. Buna göre kent modern ve medeni bireyin yetişirileceği ortamı sağlar.

Bu makalede modern yerleşim mekânı olarak "kent" in modern siyasi düşüncede neyi temsil ettiği açıklanıp bu genel çerçeve kullanılarak Türkiye'de son dönemde yaygınlaşan "Kentsel Dönüşüm" çabalarının bir değerlendirmesi yapılacaktır.

B. Geleneksel ve Modern Toplum

İnsanlık tarihinde modern dönem Batı Avrupa'da on yedinci yüzyılda başlayıp on dokuzuncu yüzyıldan itibaren dünyanın diğer bölgelerini de etkisi altına alan (Mahajan, 2000: 215), itici gücünü sanayi devriminin teşkil ettiği, feodal toplumsal yapının çözülüp yerine yeni bir toplumsal örgütlen-

me biçiminin - modern toplum - çıktığı dönemi ifade eder. Marx feodal dönemin sona erip modern dönemin başlamasına yol açan bu süreci “insanlık tarihindeki en önemli toplumsal dönüşüm” olarak niteler (Marx, 2000). Huntington ise, bu dönüşümün insanlık tarihinde ancak M.Ö. 5000 yılında Mezopotamya’da ilkel toplumlardan yerleşik toplumlara geçişle karşılaştırılabilecek “devrimci bir süreç” olduğunu ileri sürmüştür (Huntington, 2002: 21).

Modern öncesi dönemi ifade etmek için kullanılan geleneksel toplum ile günümüz toplumsal yapılarını ifade etmek için kullanılan modern toplum arasındaki farklılıklar toplumsal hayatın her alanında takip edilebilir. Geleneksel toplum “statik sosyo-ekonomik yapılanmayı” ifade ederken; modern toplum “dinamik sosyo-ekonomik yapılanmayı” ifade eder (Frisby, 2004: 5). Aynı zamanda, geleneksel toplum “statü toplumu” iken; modern toplum “sözleşme toplumu”dur (Wirth, 1926: 416).

Kölelik, kast sistemi ve mevkie bağlı feodal sistemler modern öncesi toplumlarda bireyin hayatını, hak ve sorumluluklarını ait olduğu tabakayla belirlemiştir. Eşit bireysel hak ve özgürlükler kavramının olmadığı, siyasal iktidarın Tanrı tarafından yönetme misyonu verilmiş yönetici sınıfa (Brahminler ve Kraliyet ailesi vs.) ait olduğu bu toplumlar, sosyal mobilizasyon açısından da durağan toplumlar meydana getirmiştir. Temelde statik üretim tarzı - emek yoğun geleneksel tarım - ile belirlenen bu toplumsal durağanlık, toplumun tabakalara ayrılması ile sonuçlanmıştır. Geleneksel toplumun genel yapılanması sosyal mobilitayı hem imkânsız kılmış hem de işleyişi için bu tip bir mobilitaya ihtiyaç duymamıştır.

Modern sözleşme toplumunun üzerinde yükseleceği sosyo-ekonomik zemin ise, ticaret ve özellikle sanayi devrimi ile kurulmuştur. Sanayi devrimi yeni bir iktisadi sistem - piyasa sistemi -, yeni bir üretim mekanizması - emek-yoğun üretimin yerine fabrikasyon üretim, büyük işletmeler -, teknolojik yenilikler ve bunların ulaşım ve üretime (hem tarım hem de fabrikasyon üretim) uygulanmasını kapsar (Mokyr, 1989: 3-4). Tarım, manifaktür ve ulaşım alanındaki bu radikal gelişmeler modern toplumun sosyo-ekonomik temellerini kurmuştur. Yeni şekillenen modern piyasa sistemi ve üretim tarzı hem özgür birey ve sosyal mobilizasyonu ortaya çıkarmış hem de bunlar aracılığıyla işleyebilmiştir. Bu nedenle, geç on sekizinci yüzyıl ile erken on dokuzuncu yüzyıl (1) arasında gerçekleşen sanayi devrimi sanayi kavramının ima ettiğinden çok daha kapsamlı ve köklü, diğer bir ifadeyle topyekûn, bir toplumsal dönüşümü ifade eder (Mokyr, 1989: 1; Asthon, 1948: 2).

Sanayi devriminin bütünüyle yeni bir toplum türünü ortaya çıkarması; ancak, tüm toplumsal alanları radikal biçimde değiştiren oldukça kapsamlı ve karmaşık bir süreç olması nedeniyledir. Örneğin, aile yapısı açısından geniş aileden çekirdek aileye dönüşüm, sanayi devriminin ortaya çıkardığı yeni ekonomik yapılanmanın ve üretim tarzının tipik bir sonucudur. Feodal dönemin emeğe dayalı tarım sektöründe üretim birimini geniş aileler oluşturur. Yeni tarım teknikleri ve ticari tarımın başlaması ile birlikte, kırsal alanda ortaya çıkan fazlalık nüfusun sanayileşmenin ortaya çıkardığı manufaktur sektörünün ihtiyacı olan işgücünü karşılamak üzere yeni oluşan kentlere göç etmesiyle birlikte, geniş aileler dağılmaya ve kentlerde çekirdek aileler ortaya çıkmaya başlamıştır. Feodal dönemin serflik kurumunu tahrip ederek sözleşmeye dayalı bireysel gelir kazanan bireysel işçiyi ortaya çıkaran bu süreç yeni şekillenen modern sözleşme toplumunun tipik bir göstergesidir. Sanayi devrimi ekonominin geleneksel usullerle yapılan tarıma bağlı olduğu feodal dönemin serflik sisteminin altını oymakla sadece ekonomik aktör olarak bağımsız bireylerin ortaya çıkmasına yol açmamış, aynı zamanda yeni dönemin siyasi yapısının da temel aktörü olan eşit hak ve özgürlükler sahip olduğu varsayılan siyasal bireyi de mümkün kılmıştır. Erken modern dönem siyasi düşünürlerden Hobbes ve Locke'un siyaset modelleri cemaatçi yapılanmaya sahip geleneksel toplulukların (Giddens, 2000: 507–508) yerine modern bireyi mümkün kılacak olan türden bir toplumun sosyolojik ve iktisadi zeminini kuran ticaret ve sanayi devriminin ürünüdür. Yeni sosyolojik ve iktisadi yapının tamamlayıcı bir boyutu olarak modern siyaset düşüncesi geliştirilmiştir.

Modern dönemin geleneksel dönemden önemli bir farkı da “hızlı nüfus artışı”dır. Örneğin, sanayileşmenin ilk ortaya çıktığı yer olan İngiltere ve Galler'in nüfusu, “cenaze ve vaftiz kayıtlarına” göre, 1700'de 5,5 ve 1750'de 6,5 milyon civarında idi. Nüfus, “İlk nüfus sayımının yapıldığı 1801'de 9 ve 1831'e gelindiğinde 14 milyona ulaşmıştı... Büyük Britanya içinse rakam yaklaşık olarak 1801'de 11 milyon ve 1831'de 16,5 milyondur” (Ashton, 1948: 2). Ashton, bu hızlı nüfus artışının temel nedeninin sanayileşme ile gelen teknolojik ve bilimsel ilerlemelerin yol açtığı gelişmeler olduğunu belirtir. Kış aylarında daha kalabalık hayvan nüfusunu beslemeyi mümkün kılan yeni ürün çeşitleri kış boyunca taze et kullanımına imkân sağlamış, sebze ve buğday tüketiminin artması “hastalığa karşı direnci” arttırmış, yine benzer şekilde temizlik ve hijyen durumunu iyileştiren “daha çok sabun ve daha ucuz pamuklu iç çamaşırlar enfeksiyon riskini” azaltmış, yeni

tıbbi gelişmeler ve bilgiler, daha iyi ve sağlıklı malzeme ile inşa edilen meskenler, artan sağlık ocakları ve hastaneler, kent ve kasabalarda temiz içme suyu ve daha temiz ortam çocuk ölüm oranlarını düşürmüş, nüfusun yaşam kalitesini arttırarak daha uzun yaşamalarına imkân vermiş ve genel olarak hızlı bir nüfus artışına yol açmıştır (Ashton, 1948: 3).

C. Modern Kent

Ticaret ve sanayi devriminin getirdiği sosyo-ekonomik değişimler, ezici çoğunluğu toprağa bağlı nüfusu bu bağlılıktan kurtarmış ve modern toplumsal örgütlenmenin insan kaynağını - ekonomik, siyasi ve kültürel açılardan modern dönemin aktörü olacak bireyi - meydana getirmiştir. Sanayi devrimi modern bireyin var olacağı sosyo-ekonomik altyapıyı kurarken aynı zamanda modern bireyin tipik mekânı olarak algılanacak olan modern kentin de ortaya çıkmasına yol açmıştır (Hvattum ve Hermansen, 2004: xi). Örneğin, Voltaire, “kendi döneminin tipik modern kenti olan Londra’yı, kırsal toplumdaki sabit hiyerarşinin aksine, toplumsal özgürlüğün ve mobilitenin besleyici kaynağı” olarak değerlendirmiştir (aktaran, Barasch, 2003). Lees, bir yerleşim birimi olarak kentin Batı düşüncesinde “özgürlük mekânı, medeniyetin beşiği ve demokrasinin yatağı” olarak algılanmasının Antik döneme kadar gitmekle birlikte “esas itibarıyla kapitalizme geçiş ve kapitalizmin neden olduğu hızlı kentleşme” ile birlikte “özgürleştirici kent” kavramının ortaya çıktığını ve bu kavramın “[modern] kentlerin özgürleştirici potansiyeli üzerine yoğunlaştığını” belirtir (Lees, 2004: 5). Lees, kentin modern düşüncede “biyolojik zorunluluk alanından maddi açıdan kurtuluş” ve “tabiatın fethi” olarak algılandığını ileri sürer (Lees, 2004: 6). Buna göre modern kent modern toplumun hayat bulacağı aslî mekândır (2).

Sanayileşmenin vaat ettiği iktisadi gelişme temelinde erken dönem siyaset felsefecileri, sadece yeni dönemin sosyo-ekonomik yapılanmasının tamamlayıcı boyutu olarak yeni siyaset teorileri ortaya atmakla kalmamışlar; aynı zamanda kent hayatının yeni dönemde medeniliğin merkezi olduğu yönünde - siyasi boyutun çok ötesinde - daha kapsamlı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Genel Aydınlanma düşüncesini teşkil eden akımlardan birisi olan İskoç Aydınlanması (Broadie, 2003: 2), iktisadi gelişmenin özellikle kültürel ve moral boyutları üzerinde durmuş ve modernliği medenilik olarak yorumlamıştır. İskoç Aydınlanması’nın temsilcilerinden Hume, modern toplumun ortaya çıkışına büyük oranda iyimser yaklaşır ve erken dönem

modernliğin genel olarak modern topluma ve özel olarak yeni şekillenen modern kente bakış açısını örneklendirir. Miller'e göre Hume, bu dönemde ortaya çıkan iktisadi ilerlemenin maddi sonuçlarından daha çok "siyasi, sosyal ve entelektüel sonuçlarından etkilenmiş" (Miller, 1997: 180), maddi ilerlemenin getirdiği "önemli toplumsal değişiklikler" (Davis, 2003: 289) üzerinde durmuş ve modern dönemi sadece maddi refah potansiyeli açısından değil daha önemli ve buna bağlı olarak nitel açıdan da geleneksel toplumdaki bütünüyle farklı ve insanlık tarihinde ilk kez tüm toplumsal katmanlara özgürlük, moral ve entelektüel gelişme imkânı sunacak bir dönem olarak görmüştür. Bu nedenle Schuler ve Murray, Hume'u maddi ilerlemeye "felsefi" bir bakış açısıyla yaklaşan "ilk büyük düşünür" olarak niteler (Schuler ve Murray, 1993: 589). Benzer şekilde Smith de maddi ilerlemenin modern hayatın "tayin edici" unsuru olduğunu düşünür (Ehrenberg, 1999: 83). Aydınlanma düşünürleri için toplumları sınıflandırmada "temel ayırım medenilik ve barbarlık" arasında idi ve maddi ilerlemenin topyekûn toplumsal ilerlemenin tayin edici faktörü olduğu "tipik bir modern iddiadır" (Ehrenberg, 1999: 83; Kohn, 2006).

Modern siyasi düşüncede iktisadi ilerleme ile moral ve kültürel ilerleme arasında kurulan iyimser bağ, geleneksel toplumun üretim tarzı ve üretim kapasitesi ile modern dönemin üretim tarzı ve üretim kapasitesi arasındaki farklılığa dayanır. Antik dönemde özgür vatandaşlar ve Ortaçağ'da aristoklasi ve din adamları dışında emek yoğun üretimi gerçekleştiren köleler ve serfler, nüfusun çoğunluğunu teşkil etmekle birlikte özgür değildiler. Bu tür toplumsal örgütlenmenin bedeli çoğunluğun özgürlükten yoksun olması ve mutlak biçimde yönetici sınıfa bağlı olmasıdır. Modern siyasi düşünce bu durumu bu toplumların emek yoğun üretim tarzı ve üretim kapasitesinin düşük oluşu ile açıklar. Mevcut üretim kapasitesi sadece azınlık bir grubun refah içerisinde yaşamasını mümkün kılacak düzeydedir. Bu durumun önemli bir sonucu çoğunluğun insana özgü kabul edilen faaliyet alanlarından dışlanmasıdır. Örneğin Antik Yunan'da insana özgü sayılan siyasal katılım, özgür vatandaşlara ait bir imtiyazdır (Tannenbaum ve Schultz, 2007: 74, 78). Benzer şekilde Ortaçağ'da serfler en temel fiziki ve biyolojik ihtiyaçlarının karşılanması dışında dikkate alınmamıştır. Smith, bu dönemlerin temel özelliğinin "bağımlılık ve güvensizlik" olduğunu belirtir (Rasmussen, 2006: 309).

Modern siyasi düşünce, bireyin, eşit ve özgür olduğu varsayımından hareketle, insana özgü faaliyetlerin doğaları gereği azınlığa özgü olmadığını tam tersine geleneksel toplumlarda hâkim konumdaki azınlığa sağlanan

maddi imkânların diğerlerine de sağlanması durumunda tüm bireylerin moral, kültürel ve entelektüel alanda ilerleme gerçekleştirebileceğini varsaymıştır. Diğer bir deyişle insani öz açısından bireyler ayrıma tabi tutulmamış, her bireyin sırf insan olması nedeniyle insani öz ya da potansiyele sahip olduğu ileri sürülmüştür. Ticaret ve sanayi devrimlerinin ürettiği maddi ilerleme bu açıdan sadece daha öncesinde görülmedik düzey ve kapsamda refahın yayılması olarak değil, aynı zamanda ve daha önemlisi tüm bireylerin insani potansiyellerini geliştirmelerine imkân sağlayacak devrim niteliğinde ilerleme olarak algılanmıştır.

Tarihte ilk kez modern dönemle birlikte, Antik Yunan’da sadece vatandaşlar ve feodal dönemde sadece aristokratlar ve din adamları için mümkün olan, kültürel, entelektüel ve moral ilerlemenin maddi ön şartları toplumun tüm bireyleri için mümkün gözükmüştür. Refah toplumu bu tür ilerlemenin ön şartıdır. Yeni üretim tekniklerinin daha önceki toplumlarda azınlık bir grubun imtiyazı olan refahı en aşağı tabakalara kadar yaygınlaştırma kapasitesi bir bütün olarak tüm toplumun ve bireylerin kültürel, moral ve entelektüel ilerlemesi – insani potansiyellerinin gerçekleşmesi – ümidini doğurmuştur. Ticaret ve sanayi devrimi ile artan üretim, geleneksel olarak baskı altında tutulan gurupların özgürleşmesine yol açmıştır. Bu üretim artışı sonucunda nüfusun ezici çoğunluğunu özgürlükten mahrum eden statü toplumu yerine insanın sırf insan olması gerçeğinden hareketle belirli hak ve özgürlüklere sahip olduğu varsayımına dayanan sözleşme toplumu modeli ortaya çıkmıştır. Bu radikal sosyo-ekonomik değişimin vaat ettiği maddi imkânlar temelinde insanın potansiyelini geliştirebilmesi ihtimali her zamankinden daha gerçekçi ve yakın olarak görülmüş, daha da önemlisi bu imkân sadece imtiyazlı üst gruplara özgü olmaktan çıkmıştır. Robertson’un belirttiği gibi, Aydınlanma düşüncesi “zenginlik arttıkça ve toplumda yaygınlaştıkça... toplumun giderek artan sayıda üyelerinin maddi bağımsızlığı kazanacağını ve onların insanları, sivik tabirle, yurttaş kılacak moral nitelikleri kazanacağını ileri sürmüştür” (Robertson, 1983: 154).

Üretim tarzı açısından da modern üretim tarzı ya da piyasa ekonomisinin bireyleri dönüştüreceği varsayılmıştır. Örneğin Hume için piyasa mekanizması sadece refahı arttırdığı için değil, aynı zamanda işleyişi ile bireyin yaratıcılığını teşvik etmesi ve muhakemesini güçlendirmesi nedeniyle de çok önemlidir: “[İnsan] zihni yeni bir canlılık kazanır; gücünü ve fakültelerini arttırır” (Hume, 1985: 270). İnsan zihni ve kazanma arzusu bir kez harekete geçirilince, diğer alanlarda da ilerlemelere yol açar:

“Bir kez insanların zihni ataletten kurtulup mayalanmaya başlayınca, kendilerini tüm alanlara yöneltir ve her sanat ve bilimde ilerlemeler meydana getirir. Derin cehalet bütünüyle def edilmiştir ve insanlar rasyonel yaratıklar olmanın imtiyazlarının sefasını sürerler; eylemde bulunmak ve düşünmek, beden zevklerini olduğu kadar aklın zevklerini de geliştirmek” (Hume, 1985: 271).

Modern dönemin üretim kapasitesinin vaat ettiği maddi refah temelinde beklenen ve medenilik kavramı ile ifade edilen tüm ilerlemelerin zirveye ulaştığı ya da en verimli ortamı modern kenttir. Örneğin Voltaire için modern kent “erdem”in mekânıdır (Barasch, 2003). Hume’un modern kent tasviri modern siyasi düşüncede modernlik ve medenilik arasında kurulan bağın veciz bir ifadesidir:

“Bu rafine sanatların ilerlemesi oranında insanlar da daha sosyal olur; ne de bilim ilerlediği ve sohbe karşı alakaları arttığı zaman insanlar, çok önceki dönemlerin cahil ve barbar milletlerine özgü olan yalnız yaşamaya razı olur ya da diğer insanlardan uzak yaşar. Onlar kentlere akın eder; bilgi edinmeyi ve aktarmayı; zekâ ya da kibarlıklarını sergilemeyi severler... Her tarafta belli kulüpler ve topluluklar kurulur... Davranışları gibi mizaçları da aşama aşama rafineleşir. Böylece, bilgi ve liberal sanatlardan elde ettikleri ilerlemeler yanında, birlikte sohbet etme alışkanlığından ve birbirlerinin mutluluğuna ve eğlenmesine katkılarından kaynaklanan, insanlık duygularında bir artış hissetmemeleri mümkün değildir. Bu nedenle çalışkanlık, bilgi ve insanlık çözülmüş bir zincirle birbirine bağlıdır ve bunların, tecrübeyle olduğu kadar akılla da, daha nazik ve yaygın biçimde isimlendirildiği üzere, daha zengin dönemlere özgü olduğu tespit edilmiştir” (Hume, 1985: 271).

Kent modern siyasi düşünce için hem maddi alanda hem de kültürel ve moral alanda insan toplumunun ilerlemesinin sembolüdür. Aydınlanma kenti olarak modern kent “eğitim-öğretim, entelektüel alış-veriş ve seküler bilim kurumları aracılığıyla evrenselliğin ve kozmopolit bir etosun yükselişi” olarak görülmüştür (Amin ve Thrift, 2004: 231). Maddi refahın bireylerin ihtiyaçlarını daha önceki dönemlere göre çok daha kolay karşılamasına imkân vermesi bireylerin entelektüel ve zihni fakültelerinin gelişmesi için fırsat meydana getirir. Kentler kapsadıkları kültürel, ideolojik, etnik ve en genel anlamıyla hayat biçimlerinin çeşitliliği ve çoğulculuğu ile bireylerin Marx’ın “kırsal budalalık” zihniyeti dediği şeyden kurtulmasına ve ufkunun genişlemesine imkân sağlar (Marx, 2000). Modern siyasi düşünce için kent sivik, kültürel ve moral bireylerin - Aydınlanmacı modernleşme projesinin idealle-

rinin - hayat bulacağı mekândır. Vergin'in ifadesiyle modernleşmeci düşüncede "ekonomik gelişme, kentleşme ve ilerleme eş anlam taşır" (Vergin, 2000: 138).

E. Türkiye'de Kentleşme

Kentleşme, "toplumların yapısal değişimlerinin en göze çarpan yönü" ve "travmatik bir deneyim"dir. "Travmatik" bir olgu ve süreç olarak kentleşmenin gerçekleştiği zaman süresi, toplumların bu süreçte karşılaştıkları problemlere çözüm bulabilme durumlarını belirleyen önemli faktörlerdendir. Kıray'ın tabiriyle bu dönüşüm "on senede oluyorsa başka, otuz senede oluyorsa başka, yüz yılda oluyorsa başka tür süreçlerle gerçekleşir" (Kıray, 1998: 141). Kıray'ın kentleşmenin zaman boyutuna ilişkin gözlemi Türkiye'de kentleşmenin niteliğine dair önemli bir ipucu sağlar. Türkiye'de kentleşme Batı'daki kentleşmenin aksine büyük oranda yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmış ve son çeyreğinde hızlanmıştır (3). Bunun temel nedenleri; tarımda makineleşme ve antibiyotik kullanımı, nüfus artışı ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmeye başlayan sermaye sınıfıdır (Kıray, 1998: 178; Vergin, 2000: 138–139). Dolayısıyla, Türkiye'de de kentleşme Batı modelinde olduğu gibi sanayileşmenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Fakat modernleşmenin geç başlamasının Türkiye gibi Batılı olmayan ülkelerde kentleşme açısından ortaya çıkardığı temel problem, Batılı kentleşmenin yayıldığı uzun zaman diliminin aksine, kısa sürede gerçekleşmesidir. Kıray'a göre Türkiye'de "şehirlere nüfus yığılması oranı sanayileşme ve örgütlenme hızımızdan çok fazla"dir. Bunun nedeni, "yapısal değişimin kırdı ve kentte birbiri ile uyuşmayan modernleşme temposu" arasındaki çelişkiye yatar (Kıray, 1998: 20, 25). Tarımsal alandaki modernleşmeden ve "genel sağlık düzeyinin yükselmesi"nden kaynaklanan göç, nüfusu "asimile" edecek "büyük sanayinin ve onun getireceği örgütlerin geç ve yavaş gelişmesi" nedeniyle, toplumsal mobilite ile kurumsallaşma arasında uyumsuzluk meydana getirmiştir (4). Tarımda modernleşme sonucu kırsal alandan ayrılmak zorunda kalanlar, göç ettikleri kentlerde istihdam edilebilecekleri ve modern becerileri elde edebilecekleri yeterince modern sanayi ve işletme bulamamış, geçinebilmek için yeni beceriler gerektirmeyen, "şoförlük, marangozluk, duvarcılık ve terzilik gibi modern sanayi düzeninden daha çok eski zanaatkarlık düzenine has" sektörlerde çalışmak durumunda kalmışlardır (Kıray, 1998: 21).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler kısa bir süre içerisinde, Batılı toplumların yüzyıllara yayılan süreç içerisinde çözdüğü birçok problemle aynı anda karşı karşıya kalmıştır. Hızlı göç süreci, sanayileşme ve kalkınmışlık düzeyinin düşüklüğünün bir sonucu olarak maddi imkânların kısıtlı oluşu ve imar planlarının yapılmasını ya da uygulanmasını engelleyen *popülist belediyeçilik* ve siyasi kültür nedeniyle kentleşme yerine gecekondulaşma denilen yeni bir yerleşim biçiminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Gecekondular geçici yerleşim birimleri olmak yerine kentlerimizin temel karakteri haline gelmiş, kurumsallaşmıştır (Kıray, 1998: 24–27; Özer, 2004: 118). Türkiye’de kentleşme maddi/fiziki boyutuyla problemlidir. Kentleşmenin daha nitelikli maddi bir yaşam alanı oluşturacağı beklentisi, çarpık kentleşmenin ve altyapı eksikliğinin gösterdiği üzere, gerçekleşmemiştir.

Gecekondular kavramı, genel olarak plansız ve çarpık kentleşmeyi ve maddi açıdan gelirin düşük oluşunu ifade etmekle birlikte, daha önemlisi kent kavramının modern siyasi düşüncenin ileri sürdüğü entelektüel, moral, sivil ve medenilik boyutları açısından da problem teşkil etmesidir (Kıray, 1998: 22). Kent, kırsal yerleşim yerlerine göre, bireylerin formel kurallarla hareket etmesi gerektiği, toplumsal düzenin formel kurallara bağlı olduğu yerlerdir. Benzer şekilde kentli nüfusun kırsal nüfusa göre kentin sağlayacağı bilgiye ulaşım, farklı kültürler ve en genel düzeyde farklı hayat tarzlarına muhatap olma ve bunlarla etkileşime girme sonucu “kasaba” zihniyetinden kurtulup, farklılıklara toleranslı ve ufku geniş insanlara dönüşeceği beklentisi, kentlilik kimliğinin temel unsurlarıdır. Türkiye’de kentleşme ne kentlilik bilinci ve kültürünün gelişmesine ne de formel kurallarla hareket etme zihniyet ve alışkanlığına yol açmıştır. Örneğin Vergin, Türk toplumunun toplumsal kuralları takip etme konusunda geldiği noktayı şu şekilde açıklar:

“Türkiye’de kuralızsızlık da var maalesef. Bu kadar kuralızsızlığın hüküm sürdüğü bir toplumu bir arada tutmak, düzeni sağlamak çok zor. Şimdi neden Türkiye bu kadar kuralızsız, onu düşünmeliyiz. Hiçbir kural tanımıyoruz. Ne trafik kuralı, ne şu kuralı, ne bu kuralı. Bu normal değil. Neredeyse toplumsal bir patolojiye işaret edebilecek bir durum” (Vergin, 2007).

Diğer taraftan gecekondular bölgelerinde yapılan çalışmaların gösterdiği üzere, Türkiye’de gecekondulaşma birçok Üçüncü Dünya ve bazı Batılı ülkelerde gözlemlenen “fakirlik kültürü” diye adlandırılan olumsuz bir psikolojinin gelişimine yol açmamıştır. Fakirlik kültürü kavramı Lewis tarafından geliştirilmiştir ve gelişmekte olan bazı toplumlarda kentlere göçüp varoşlarda yaşayan ve modern ekonomiye dâhil olamayan, nesiller boyunca fakir kalan grupların psikolojisini açıklamak için kullanılır. Lewis bazı Latin

Amerika kentlerinin varoşlarında yaşayanlar üzerine yaptığı çalışmalarında bu gruplarda yaygın “güçlü bir marjinalite, çaresizlik, bağımlılık ve ait olmama duygusu” tespit etmiştir. “Kendi ülkelerinde yabancı gibi” hissedilen bu fakirler “mevcut kurumların kendi çıkarlarına ve ihtiyaçlarına hizmet etmediğine kanaat getirmişlerdir”. Ayrıca, “bu güçsüzlük duygusu yanında yaygın bir aşağılık, kişisel değersizlik duygusu” vardır. Lewis, bu duyguların sadece etnik ya da ırk açısından toplumun geri kalanından farklı ve ırk ayrımcılığına muhatap olan Amerika’daki zencilerde ve hispaniklerde görülmediğini, toplumun geri kalanından ırk ya da etnik açıdan farklı ve ırk ayrımcılığına muhatap olmayan Mexico City’nin varoşlarının sakinlerinde de gözlemlendiğini belirtir. Yine bu gruplarda “tarih duygusu” çok zayıftır. Bu grupların nesiller boyu fakir kalışını Lewis, “fakirlik kültürü” diye adlandırdığı bu duyguların ve tutumların yaygınlığına bağlar. Bu gruplar fakirliğe karşı “kaderci” bir tutum takınır ve fakirliğin kendileri için ortadan kaldırılamaz bir durum olduğuna inanmaya başlarlar. Fakirliğin kısır döngüye dönüşüp kurumsallaşması maddi şartların ve iktisadi hayatın elverişsizliğinden ziyade bu psikoloji ile açıklanır (Lewis, 1998: 7–8).

Türkiye’deki gecekonduarda yapılan çalışmalar, genel olarak gelirin düşüklüğüne rağmen, “fakirlik kültürü”nün ortaya çıkmadığını göstermektedir. Türkiye’de kentleşme süreci kırsal alandan gelen nüfusu dönüştürmemiş tam tersine göç edenler kentleri dönüştürmüştür. Göçün hızlı ve kısa sürede gerçekleşmesi göç edenlerin kent tarafından asimile edilmesini ya da kentleştirilmesini engellediği gibi kendilerini yabancı hissetmelerini de engellemiştir. Çünkü göç edenler kendilerini yabancı hissetmeyecekleri boyutlarda ve “sosyo-kültürel açıdan... köyün uzantısı” niteliğinde yerleşim yerlerini - gecekondu - kentlere eklemiştir ve “klasik sosyolojinin” beklentilerinin aksine insan ilişkilerinin anonimleşmesinden ziyade göç edenlerin aşına olduğu “cemaat” tipi hayat tarzını yeniden üretmişlerdir. Bir diğer nokta ise tüm maddi engellere rağmen düşük gelirli çevrelerde bile gecekondu bölgelerinde yaşayanlarda yükselme ve durumunu iyileştirme arzu ve gayretinin yüksek olmasıdır. Kentlere göç eden ve henüz kentlilik kültür ve bilincine sahip olmayan fakat bütünüyle de anonimleşip geleneksel toplumsal bağlarını yitirmeyen bu nüfus Türkiye’de kentleşmenin sosyo-kültürel özelliklerinin Batılı ve bir kısım Üçüncü Dünya ülkeleri modellerinden farklı bir kalıp ortaya koyması olarak görülmüştür (Vergin, 2000: 143–144).

Tüm maddi imkânsızlıklara rağmen Lewis’in ABD ve bazı Latin Amerika ülkelerinde yaptığı çalışmaların gösterdiği türden gettolaşmanın Türkiye’deki kentlerde olmaması, Kıray ve Vergin’in belirttiği cemaat türü hayat tarzı ve

yükselme arzusu ile açıklanabilir gözüküyor. Henüz kentleşmemiş de olsa geleneksel toplumsal bağlarını devam ettiren gecekondu sakinleri bu bölgelerin birer suç yatağı ve dışarıdan olanların hiçbir surette adımlarını atmaya-cakları yerler olmasını engellemektedir (5). ABD'deki Getto Bölgeleri ise, yaygın suç, uyuşturucu ve fakirlik kısır döngüsü ile damgalanmış ve bu bölgede yaşamayanların hiçbir zaman yollarını düşürmeyecekleri mekânlardır. Örneğin New York Times'da 1 Ekim 2001 tarihli "Korku Chicago Gettosunun Yabancı Değil" başlıklı bir yorum yazısı, bu bölgelerde yaşayan insanların acaba, "çocuğum okuldan eve gelirken vurulacak mı? Köşedeki marke-te gitmek güvenli mi? Evin verandasında oturmak güvenli mi?" diye devamlı endişe içerisinde yaşadıklarını ve durumun "norm" olduğunu belirtmektedir (Fountain, 2001). Yine aynı habere göre Chicago'da 2001 yılında 522 cina-yet işlenmiştir. Türkiye gecekonducularının güvenlik açısından durumu kentle-rin diğer herhangi bir bölgesinden daha farklı değildir. Daha ziyade problem resmi kural takip etme zihniyet ve ahlakının zayıf olması ve artan gelire paralel kültürel ilerlemenin olmamasıdır (Ortaylı, 2006: 254). Chicago getto-sunda insanların endişesi rastgele vurulmaksa; Türkiye'de problem, toplumsal kuralların ihlal edilmesi, toplumsal güvensizlik, kabalık ve kamusal alana karşı hoyratlıktır. Örneğin, trafik kuralı ihlali günlük hayatımızda sık rastla-dığımız bir durumdur ve resmi kural takip etme ahlak ve zihniyetinin geliş-mediğinin bir göstergesidir. Benzeri tutum ve davranışların sonucunda gün-lük hayatımızın stres yüklü olması kentlerimizde yaygın olan problemdir. Ortaylı'nın "hiçbirimizin günlük hayatı pek tatlı cereyan etmiyor" (Ortaylı, 2006: 78) tespiti, toplumsal alanda yaşadığımız kuralsızlığın, kültürel ve medeni açıdan yeterince gelişmemiş oluşumuzun net bir ifadesidir. 2008 yılı Küresel Huzur Endeksi (GPI) verilerine göre, Türkiye, 140 ülke arasında 115. sırada yer almaktadır. Diğer vatandaşlara güven, insan haklarına saygı, organize suç oranları, şiddet eğilimi ve siyasal kültürün de dâhil olduğu çe-şitli göstergeler kullanılarak hazırlanan endekste, Türkiye, huzuru en çok kaçan ülkeler arasında yer almaktadır (Global Peace Index, <http://www.visionofhumanity.org>, erişim, 18.12.2008). Dünya Değerler Araştır-ması (WWS) verileri de benzeri sonuçlar sağlamaktadır (World Value Sur-veys, <http://www.worldvaluessurvey.org/>, (erişim, 08.06.2008). Bu araştır-maya göre 1990'da Türkiye'de "çoğu insana güvenirim" diyen kişilerin ora-nı % 10, 1997'de ise % 6,5'tir (Buğdaycı, 2005: 15). Yaygın kural ihlali ve toplumsal güven eksikliği günümüzü tahammül edilemez hale getirmektedir. Ortaylı'nın Türk orta sınıfı tasviri hem güçlü hem de zayıf yanımızı göstermesi açısından ilginçtir:

“Türk orta sınıfı elan misafirperverdir ve bireyleriyle sokakta ve çarşıda ve okulda ve mahallede yüz yüze temasa gelindiğinde dünyanın en kibar ve yardımsever zümresidir. Lakin dört tekere bindiğinde orta sınıf üyelerimiz kadar çekilmez insan cinsi yoktur. Bencil, bidep, saldırgan; çocuğa, kadına ihtiyara saygısı olmayan bir güruhla karşı karşıya gelirsiniz” (Ortaylı, 2006: 255).

Bu tasvirin gösterdiği üzere Türk toplumunun olumlu özellikleri geleneksel değerlerden oluşmakta iken, asıl problem formel kural takip etme ahlak ve zihniyetinden ve medenilikle eşleştirilen kentlilik zihniyet ve kültüründen mahrum olmasıdır. Özel alanda meziyetleri olan insanlar kamusal alanda neredeyse farklı bir varlığa dönüşmektedir

“Fakirlik kültürü”nün oluşmasını engelleyen yükselme beklentisi ve Vergin’in klasik sosyolojinin beklentilerine ters diye tanımladığı gecekondu bölgelerinde “cemaat” tarzı yaşantının devamı, hemşehrilik bağı gibi geleneksel bağların ve bağımlı çekirdek ailenin varlığı bütünüyle bireyin yabancılaşmasını ve atomize oluşunu engelleyen olumlu toplumsal özelliklerimizdir. Bu tablo ilginç bir toplumsal yapı ile bizi karşı karşıya bırakmaktadır. Ne bütünüyle toplumsal bağlar açısından iflas etmiş ne de modern kent kültürü edinmiş bir toplum var. Köylülük vasfını kaybetmiş olsa da henüz kentleşmemiş; fakat, kendine özgü biçimde ve muhtevada toplumsal bağlara sahip, formel kuralları tanımayan ve artan gelirine paralel yaşadığı mekânları modern standartlarda dönüştürme arzusunda bir toplum (Keleş, 2003: 15).

F. Kentsel Dönüşüm ve Kültürel Dönüşüm

Plansız kentleşmenin ortaya çıkardığı maddi ya da fiziki boyutları ile kent statüsünde olan fakat planlama açısından kent niteliğine sahip olmayan kentlerin meydana getirdiği problemlere çözüm arayışı 1940'lara kadar gider. 1980'lerden itibaren yoğunlaşan kentleşme sorununa çözüm arayışı Türkiye'nin deprem riskinin yüksek oluşunun ortaya çıkardığı tedirginlikle ivme kazanmış ve son yıllarda kentsel dönüşüm konusu gündeme gelmiştir. “Çağdaş mekânlarda herkese konut” sloganıyla hareket eden TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) “hızlı nüfus artışı ve hızlı kentleşme sebebiyle oluşan konut ve kentleşme sorunlarının çözülmesi” amacıyla faaliyet göstermek üzere faaliyete geçmiştir (TOKİ, 2008). Benzer şekilde birçok belediye de benzeri kentsel dönüşüm programları yürütmektedir. TOKİ ve belediyelerin öncülüğünde yürütülen kentsel dönüşüm projelerine paralel olarak toplumun geliri artan kesiminin daha nitelikli konut talebine

cevap vermek üzere özel sektör de “rezidans” tabiri ile *popüler* olan lüks konut ve siteler inşa etme işine girmiştir.

Kentsel dönüşüme ilişkin yasal düzenlemelere bakıldığında; ilk yasal düzenleme, *5393 sayılı Belediye Kanunu*’nun “Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı” başlıklı 73. maddesi ile yapılmıştır. Bu madde belediyeye;

“Kentın gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak ya da kentın tarihî ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir.

Bir yerin kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilân edilebilmesi için; o yerin belediye ya da mücavir alan sınırları içerisinde bulunması en az elli bin metrekare olması şarttır.

Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma yolu esastır. Kentsel dönüşüm ve gelişim projesi kapsamında bulunan mülk sahipleri tarafından açılacak davalar, mahkemelerde öncelikle görüşülür ve karara bağlanır.”

Kentsel dönüşümle ilgili ikinci yasal düzenleme, *5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun* ile gerçekleştirilmiştir (Resmi Gazete, 05.07.2005). Başbakanlığın İç Güvenlik Stratejisi Belgesi-2006’da, varoş niteliğindeki yerleşimlerin, belirli bir plan doğrultusunda, ilgili belediyeler tarafından “kentsel dönüşüm” kapsamında ortadan kaldırılması ve gecekondü önleme bölgeleri oluşturularak yeni varoşların oluşmasının engellenmesi öngörülmüştür (Güven, 2008).

Kentsel dönüşüm çalışmalarına ilişkin en kapsamlı düzenlemeyi gerçekleştirecek olan *Dönüşüm Alanları Hakkında Yasa Tasarısı*, 22.06.2006 tarihinde TBMM’ye sevk edilmiştir. Bu kanun tasarısı hâlâ meclis komisyonunda bekletilmektedir (TC Başbakanlık, Esas No: 1/1225, Yasama Yılı: 22/4).

Kentsel dönüşümü öngören *Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarısı*’nın genel gerekçesinde kentsel dönüşümün hedefleri ve kriterleri şu şekilde belirtilmiştir:

“... Gerek 1950’li yıllardan bu yana yaşanan hızlı kentleşme eğilimi, gerekse bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları nedeniyle nüfus ve yatırımlar dengesiz olarak belirli bölgelere yığılmış, köylerden kentlere hızlı göç sonrasında düzensiz, sağlıksız ve güvenli olmayan bir takım yerleşim alanları

ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bu bölgelerdeki koruma alanları da yer yer tahrip edilmiş, tarım alanları, orman alanları, su havzaları ve yapılaşmaya uygun olmayan zeminler üzerinde kaçak ya da mevzuata aykırı yapılaşmalar oluşmuştur. Bu durumun beraberinde getirdiği toplumsal, ekonomik, kültürel, psikolojik ve fiziksel mekân sorunları da her geçen gün katlanarak büyümektedir.

Anayasamızın 56. maddesinde; herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu ve çevreyi geliştirmenin Devletin ve vatandaşların ödevi olduğu belirtilmiş, 57. maddesinde de; Devletin, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri almakla yükümlü olduğu düzenlenmiştir.

Bu kapsamda fiziki mekânın güvenli, nitelikli ve yaşanabilir kılınması için afet riski taşıyan alanların, fiziki, sosyal ve ekonomik köhneme alanlarının, korunması gerekli doğal, tarihi ve kültürel çevre alanlarının toplum yararları esas alınarak dönüşüm plan ve projeleri kapsamında tasfiye, yenileme ve iyileştirmeye tabi tutulması gerekmektedir.”

Birinci madde de bu dönüşümün kriterleri, “kentsel standartlara, bilim, teknik, sanat ve sağlık kurallarına uygun, doğal, tarihi, kültürel çevre ve ekosistemleri koruyan, yaşatan ve geliştiren, afetlere duyarlı, sürdürülebilir gelişme ve ekonomik kalkınma hedeflerine uygun yaşam çevrelerinin oluşturulması” olarak belirtilmektedir.

Kentsel dönüşümün hakkaniyet ölçülerine uygun ve demokratik katılımı sağlayacak biçimlerde yapılmadığı, daha ziyade rant paylaşımına yol açacak şekilde gerçekleştirildiği görüşleri kentsel dönüşüm projelerine yönelik eleştirilerin odak noktasını teşkil etmektedir (Görgülü, 2005).

Diğer taraftan kentsel dönüşümün yasal çerçevesini çizen gerekçede tasarlanan dönüşümün belirgin niteliği ve odak noktası kentleşmenin maddi boyutları üzerine olup erken modern siyasi düşüncenin ileri sürdüğü türden kültürel, entelektüel ve moral iyileştirme ihtiyacı açık bir biçimde tanınmış değildir. Hedef daha nitelikli ve planlı; çevreyi, tarihi ve kültürel dokuyu tahrip etmeyecek bir dönüşümdür. Sözü hiç edilmeyen ise dönüştürülecek kentlerimizde yaşayan kentli nüfusun kültürel açıdan nasıl dönüştürüleceği ve modern standartlarda inşa edilmiş kentlerin beşeri unsuru olarak kentli nüfusun kentleştirilmesi problemidir. Kültürel dönüşüm maddi çıkar güdüsüyle hareket eden özel sektör için uygun bir faaliyet alanı değildir. Bu nedenle maddi açıdan dönüştürülen kentlerimizin insan unsurunun benzeri bir

iyileştirmeye tabi tutulması görevi topluma ve kamu kurumlarına düşmektedir. Her ne kadar yasal düzenlemede kentsel dönüşümün “kentsel standartlara” uygun yapılacağı belirtilmişse de bu standartlardan kast edilen şeyin maddi açıdan iyileştirme olduğu anlaşılmaktadır.

Kentlilik bilinci ve ahlaki boyutu eksik kentsel dönüşüm projelerinin geleneksel toplumsal bağlara - hemşehrilik ya da aynı mekânda uzun süre beraber yaşamaktan kaynaklanan tanışıklık gibi - hâlâ sahip gecekondu bölgelerini ortadan kaldırması ile birlikte, modern kent kültürü ve zihniyetine sahip olmasa bile insan ilişkilerinin anonimleşmesini ve atomize oluşunu önleyen bu bağların tahrip olması kentlerimizin kültürel ve moral problemlerini ağırlaştırma potansiyeline sahiptir. Şu ana kadar Türkiye’de pek de rastlamadığımız fakat klasik sosyolojinin Batılı kentleşmede tespit ettiği anonimleşme ve bireyin atomize olması ya da Giddens’in tabiriyle “yabancıların dünyası” olan kentlerin ortaya çıkması Türkiye’de kentsel dönüşümün tek boyutlu olmasının istenmeyen sonucu olabilir. Daha nitelikli konutlarda yaşamakla birlikte, ne kentlilik kültürüne ne de geleneksel bağlara sahip bir kitlenin ortaya çıkması ve mahalle aşinalığının yerine devasa ve yüzlerce dairelerden oluşan sitelerin bireylerde meydana getireceği güven eksikliği, ilişkilerin anonimleşmesi ve atomize oluşunu kentlilik bilinci ve kültürü ile bir düzeyde telafi edebilen Batılı kentlerin aksine, Türkiye’de kentleri bütünüyle kaotik bir duruma sürükleyebilir.

G. Sonuç

Türkiye’de iktisadi gelişmeye paralel olarak kültürel gelişme istenilen seviyeye olmamıştır. Bu tespit, fiziki şartları iyileştirilen kentlerimizin karşılaştacağı olası problemlere işaret etmektedir. Ayrıca, geleneksel normların, cemaat türü hayat tarzının ve “fakirlik kültürü”nün ortaya çıkmasını engelleyen yükselme arzusunun olumlu bir faktör olarak devam edip etmeyeceği ya da modern kentlilik kültürünün oluşturulamaması ve aynı zamanda bu geleneksel kültürün de aşınması durumunda, sadece fiziki ve maddi nitelikleriyle modern standartlarda inşa edilmiş kentlere sahip olmak tek boyutlu bir kent yapılanmasına yol açmaktadır. “Rezidans” adıyla reklâmları yapılan özel sektör konut projelerinde de vurgu; kamusal projelerde olduğu gibi, fiziki şartların lüks oluşudur. Bu reklâmların hiçbirisinde birinci sınıf bir kütüphaneden söz edilmemektedir. Havuzlar, alışveriş merkezi, araba parkları vs. gibi yönleri vurgulanmaktadır. Hem kamusal hem de özel teşebbüste kentin

kültürel boyutuna dair bir farkındalık gözükmemektedir. Kaotik bir toplumsal yapıya doğru ilerleyen Türkiye'nin kentsel dönüşüm projeleri yanında kültürel ve moral dönüşüm projelerine ihtiyacı olduğu açıktır.

Notlar

(1) Sanayi devriminin tam olarak hangi tarihleri kapsadığı konusunda farklı görüşler için bakınız (Moore, 2000: 3; Mokyr, 1989: 3; Deane, 1979: 2-4). Deane, İngiltere'de başlayan sanayileşme sürecini "devrim" olarak niteleyen ilk düşünürün İngiliz tarihçi Toynbee olduğunu ve Toynbee'nin "devrim" kavramını 1880 yılında Oxford Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada kullandığını belirtir. Toynbee sanayi devriminin başlangıcı olarak 1760 tarihini ileri sürer bu konuşmasında (Deane, 1979).

(2) Amin ve Thrift, kentin sadece modern dönemde değil Antik dönem ve Orta Çağ'da da kırsal alandan nitelik itibarıyla farklı bir yerleşim alanı olarak siyasi bir ideale ilişkilendirildiğini ve Antik dönemde kentin demokrasiyi mümkün kılan kurumsal mekânı ifade eden, daha sonra Rönesans kentinin sivik yurttaşlık ideali ile ilişkilendirildiğini ifade eder (Amin ve Thrift, 2004: 231).

(3) 1980'de toplam nüfusumuzun % 45,5'i kentlerde yaşamakta iken; bu oran 1985'te % 51,1'i, 1990'da % 56,3'ü ve 2000'de % 65'i bulmuştur (Başaran, 2008: 22).

(4) Huntington, aynı sürecin gelişmekte olan Batılı olmayan toplumlarda siyasal istikrarsızlığın ana kaynağı olduğunu ileri sürer. Geç modernleşme, geç olmakla birlikte daha kısa zaman dilimine yayılmakta ve çok daha fazla toplumsal problemle bu toplumlara karşı karşıya getirmektedir. Özellikle, harekete geçirilen toplumu kontrol ve kanalize edecek ve dönüştürecek modern kurumların sosyal mobilitenin hızına yetişememesi problemine dikkat çekilmiştir (Huntington, 1965).

(5) Ortaylı, Avrupa'daki Türk göçmenlere dair benzeri bir gözlemde bulunur: "Dışarıdaki Türkler, ev sahibi açısından sorun çıkarmayan bir kesim; siz bakmayın başörtüsünden şikâyet eden Almanlara. Adli istatistiklerde Türkler, kapalı ve eğitimsiz bir işçi sınıfında rastlanmayacak kadar düşük göstergeler arz ediyor. Bayramda kurbanlık koyun kesme olaylarının abartılmasını da bırakın; Türklerin yaşadığı işçi mahalleleri mezbelelik değil; sağlık ve temizlik sorunları asgaride, hatta olabileceğinden iyi. Millet çalışıyor, biriktiriyor ama toplumla bütünleşmiyor" (Ortaylı, 2006: 197).

Kaynakça

Amin, Ash and Nigel Thrift (2004), "The 'Emancipatory' City", *Emancipator City: Paradoxes and Possibilities*, Ed. Loretta Lees, London, Sage Publications, 231-235.

Ashton, Thomas (1948), *the Industrial Revolution (1760-1830)*, Oxford., Oxford University Press.

Barasch, Mosche (2003), "the City", *the Dictionary of the History of Ideas*, <http://etext.lib.virginia.edu/cgi-local/DHI/dhi.cgi?id=dv1-52>, (erişim, 09.11.2006).

Başaran, İsmail (2008), *Kent ve Yerel Yönetim*, İstanbul, Okutan Yayınları.

- Broadie, Alexander (2003), *the Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Buğdaycı, Ahmet (2005) “Çevirmenin Önsözü”, F. Fukuyama, *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, Ahmet Buğdaycı (çev), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, 14–16.
- Davis, Gordon F. (2003), “Philosophical Psychology and Economic Psychology in David Hume and Adam Smith”, *History of Political Economy*, 35 (2), 269-304.
- Deane, Phyllis (1979), *the First Industrial Revolution*, Cambridge, Cambridge University Press, 2. Basım.
- Ehrenberg, John (1999), *Civil Society: the Critical History of an Idea*, New York, New York University Press.
- Fountain, John (2001), “Fear is No Stranger in Chicago Ghetto”, *New York Times*, 1 Ekim.
- Frisby, David (2004), “Analyzing Modernity: Some Issues”, *Tracing Modernity: Manifestations of the Modern in Architecture and the City*, Ed. Mari Hvattum and Christian Hermansen London, Routledge.
- Giddens, Anthony (2000), *Sosyoloji*, Çev. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi.
- Global Peace Index, <http://www.visionofhumanity.org>, (erişim, 18.12.2008).
- Görgülü, Zekai (2005), “Kentsel Dönüşüm Kentsel Rantın Yeni Adı Olmamalı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim.
- Güven, Ahmet (2008), “Kentsel Dönüşümün Fırsatları ve Riskleri”, http://www.stratejikboyut.com/article_detail.phpid=234, (erişim, 28.12.2008).
- <http://www.un.org/esa/population/publications/WUP2005/2005wup.htm> (erişim, 12.08.2005).
- Hume, David (1985), “Essays: Moral, Political, and Literary”, *Liberty Classics*, Ed. Eugene Miller, Indianapolis.
- Huntington, Samuel P. (1965), “Political Development and Political Decay”, *World Politics*, 17 (3).
- Huntington, Samuel (2002), “A Universal Civilization? Modernization and Westernization”, *Development: A Cultural Studies Reader*, Ed. Susanne Schech and Jane Haggis, Oxford, Blackwell Publishing.
- Hvattum, Mari and Hermansen, Christian (2004), “Introduction”, *Tracing Modernity: Manifestations of the Modern in Architecture and the City*, Ed. Mari Hvattum ve Christian Hermansen, London, Routledge.
- Keleş, Ruşen (2003), “Urban Regeneration in İstanbul”, <http://www.kentselyenileme.org>, (erişim, 18.02.2007)
- Kıray, Mübeccel (1998), “Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye’ye Has Bazı Eğilimler”, *Kentleşme Yazıları*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Kohn, Margaret (2006), “Colonialism”, *the Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Ed. Edward N. Zalta, Summer, <http://plato.stanford.edu/archives/sum2006/entries/colonialism>, (erişim, 25.04.2007)
- Lees, Loretta (2004), “The Emancipatory City: Urban (Re)Visions”, *Emancipatory City: Paradoxes and Possibilities*, Ed. Loretta Lees, London, Sage Publications, 3-20.

- Lewis, Oscar (1998), "the Culture of Poverty", *Society*, January/February, 7-9.
- Mahajan, V. D. (2000), *Political Theory*, New Delhi, S. Chand and Company Ltd., 4. Basım.
- Marx, Karl (2000), "*the Communist Manifesto*", Marx/Engels Internet Archive <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1848/communist-manifesto/> (erişim, 18.05.2000)
- Miller, David (1997), "Hume and Possessive Individualism", *Hume*, Ed. John Dunn and Ian Haris, Vol. I. & II., Cheltenham, Edward Elgar Publishing Limited, 168-185.
- Mokyr, Joel (1989), *the Economics of the Industrial Revolution*, Rowman and Littlefield.
- Moore, Charles (2000), *Understanding the Industrial Revolution*, New York, Routledge.
- Ortaylı, İlber (2006), *Kırk Ambar Sohbetleri*, Ankara, Aşına Kitaplar, 4. Basım.
- Özer, İnan (2004), "Kentsel Ekonomik Araştırmalar Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt II, Ankara, DPT Yayını.
- Rasmussen, Dennis C. (2006), "Does 'Bettering Our Condition' Really Make Us Better Off? Adam Smith on Progress and Happiness" *American Political Science Review*, 100 (3), 309-318.
- Resmi Gazete*, 05.07.2005.
- Robertson, John (1983), "the Scottish Enlightenment at the Limits of the Civic Tradition", *History of Political Thought*, 4 (3), 451-482.
- Schuler, Jeanne and Murray, Patrick (1993), "Educating the Passions: Reconsidering David Hume's Optimistic Appraisal of Commerce", *History of European Ideas*, 17 (5), 589-597.
- Tannenbaum, D. ve Schultz, D. (2007), *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*, Fatih Demirci (çev), Ankara, Adres Yayınları.
- TC Başbakanlık, *Dönüşüm Alanları Hakkında Yasa Tasarısı*, Esas No: 1/1225, Yasama Yılı, 22/4.
- TOKİ (2008), <http://www.toki.gov.tr>, (erişim, 28.12.2008)
- Vergin, Nur (2007), "AKP, Türkiye'nin Emniyet Kemerini!", Vatan Gazetesi, Röportaj, Mine Şenocaklı, www.gazetevatan.com (erişim, 31.12.2007).*
- Vergin, Nur (2000), "Hızlı Şehirleşmenin Sosyolojik ve Siyasal Sonuçları", *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 137-168.
- Wirth, Louis (1926), "The Sociology of Ferdinand Tonnies", *the American Journal of Sociology*, 32 (3), 412-422.
- World Value Surveys, <http://www.worldvaluessurvey.org/>, (erişim, 08.06.2008).